

ZAMONAVIY HIKOYACHILIKDA BADIY TASVIR VOSITALARI VA BADIY TIL XUSUSIYATLARI

Shukurova Bahor Boltayevna

Termiz muhandislik-texnologiya instituti katta o'qituvchisi, BuxDU tadqiqotchisi

Annotatsiya Adabiyotshunoslikning lirik va epik ijod namunalarida badiiy tasvir vositalari u yoki bu darajada (ozroq yoxud ko'proq) qo'llanib kelinmoqda. Maqolada Shukur Xolmirzayev, Erkin A'zam, Nazar Eshonqul hikoyalari asosida hozirgi davr milliy nasrida nisbatan faol qo'llanilayotgan tasbeh, kontrast kabi badiiy san'atlar qo'llanilganligi haqida fikr yuritilgan:

Kalit so'zlar: hikoyachilik, badiiy san'atlar, tasbeh, kontrast, "Bandi burgut", "Ozod qushlar", "O'zbek bobo" hikoyalari.

Yigirmanchi asrga kelib milliy adabiyotimizda romantizmdan realizmga, aruzdan barmoq hamda sarbastga o'tilishi adabiy turlar janrlarida badiiy san'atlarning sezilarli darajada kamayib ketishiga sabab bo'ldi. Aslida bunday hodisa faqat bizning adabiyotimizdagina emas, jahon so'z san'ati hududida ham sodir bo'lgan. Taniqli semiotik va strukturalist Rolan Bart matn poetikasiga bag'ishlangan kitobida zamonaviy fransuz adabiyotida badiiylikni yuzaga keltiruvchi unsurlarning ozayib borayotgani xususida tashvishlanib yozgan edi.[1]

Shunga qaramay, lirik va epik ijod namunalarida badiiy tasvir vositalari u yoki bu darajada (ozroq yoxud ko'proq) qo'llanib kelinmoqda. Jumladan, Shukur Xolmirzayev, Erkin A'zam, Nazar Eshonqul hikoyalari asosida hozirgi davr milliy nasrida nisbatan faol qo'llanilayotgan quyidagi badiiy san'atlar qo'llanilganligi haqida fikr yuritilgan:

Kontrast (qarshilantirish). Bu usulda ikki hodisa - narsa, fikr kabilar matnning bir o'rinida, ayrim hollarda turli joylarida o'zaro qarama-qarshi qo'yiladi. Bu badiiy

san'at Shukur Xolmirzayevning "Bandi burgut" hikoyasining muayyan o'rinlarida qo'llangan.

Ma'lumki, badiiy matn doirasida ko'pgina so'z va birikmalar ijodiy konsepsiya talabiga ko'ra konnotativlik kasb etishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim so'z hamda sintaktik qurilmalar til tizimidayoq muayyan bir ramzni ifodalashga xizmat qila oladi. "Burgut" aslida tog' hududlarida yashaydigan ulkan go'shtxo'r vahshiy qushni anglatuvchi so'z. Bu uning asliy ma'nosidir. Shu bilan birga, ushbu qushdagi mag'rurlik, iroda kuchi kabilar hisobga olinib, u erksevar, jasur insonlarga nisbat berilgan. Hikoya sarlavhasidagi ikkinchi so'zga shunday ramz sifatida qarasaq, u chindan ozodlik g'oyasini ifodalovchi ramz tarzida tushunilishini sezamiz. Binobarin, mazkur birikmadagi bandi (tutqinlik) va burgut (ozodlik) o'zaro zidligi ma'lum bo'ladi. Shunday ekan, sarlavhada kontrast usuli borligi ayonlashadi. Qarshilantirishning bunday shakli adabiyotshunoslikda oksimoron deb ham ko'rsatiladi. Chunki bandilik va ozodlikni bir birikmaga jamlash g'ayritabiiy zidlik asosida yuzaga keltirilgan.

Tashbeh san'ati. Bu nafaqat Sharq, keng miqyosda olib qaralganda, jahon so'z san'atida eng ko'p ishlatiladigan tasvir vositasi bo'lib hisoblanadi. Mumtoz so'z san'atida badiiy ifoda go'zalligini yuzaga keltirishga xizmat qiladigan yuzlab badiiy san'atlar bo'lgan. Yangi madaniy-adabiy davrga kelib ularning ko'plari poetik iste'moldan chiqdi, deyarli yoxud butunlay qo'llanilmay qoldi. Ammo eng faol tasviriy vositalardan biri bo'lgan tashbeh ham she'riy, ham nasriy badiiyat namunalarida hanuzgacha samarali ishlatilib kelinmoqda.

Nazar Eshonqulning "Ozod qushlar" hikoyasini tashbeh san'ati qo'llanishi bo'yicha tekshirganimizda, uning matnida mazkur tasviriy vositaning adad nuqtayi nazaridan ancha ko'p va samarali qo'llanganini aniqladik. Bu hodisa bir tarafdin yozuvchining uslubi bilan, ikkinchi tarafdin muayyan bir ijodiy metod (romantizm, realizm, modernizm)ning u yoki bu tasvir vositalariga munosabati bilan izohlanadi.

Hikoyaning muqaddimasidayoq asar qahramonining yakka-yolg'iz yashashi, bu esa uning hayotiga keyingi darbadarlikka bois bo'lishiga ishora qilingan. Bu ishora quyidagi o'xshatish orqali kuchaytirilgan:

“Holdan toyib, ishdan qaytar ekansan, kichkanagina mo'jaz uyingda, to'shakka cho'zilguncha, yolg'izlik saltanatiday ko'rimsiz, huvillagan xonangda qandaydir mo'jiza ro'y berishini kutib yasharding”.[2]

Hikoyani mutolaa etish shuni ko'rsatadiki, muallif bu asarda ketma-ket yoki biroz pauzadan keyin davom etuvchi “tashbehlar zanjiri”dan foydalangan.

“Ko'chadan bo'lajak ayoz kunlarning elchilariday izg'irin izg'ib yurar, sening yonoqlaringni, burunlaringni chimchilab o'tardi” (386-387-betlar). Bu tasvir qahramonning osoyishta hayoti tugab, uysizlik, daydilik davri boshlanadigan kunga tegishli. Shu boisdan ushbu matniy bo'lak ham, undagi tashbeh ham ramziylashgan holda bechora yigitni oldinda kutib turgan kutilmagan sinovni ifoda etgan.

Tashbeh bo'yicha kuzatish va izlanishlarimiz zamonaviy o'zbek hikoyachiligida bu badiiy tasvir vositasining ancha faol qo'llanilayotganini ko'rsatdi. Hozirgi – so'nggi davr hikoyachiligi namoyandalari bo'lgan Shukur Xolmirzayevning “O'zbek bobo” va Nazar Eshonqulning “Ozod qushlar” hikoyalari tadqiqi shunday umumlashma qarashga kelishga asos bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Барт Р. Избранные работы (семнотика, поэтика). – Москва: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Назар Эшонкул. Ялпиз ҳиди. – Тошкент: Шарқ, 2008. – Б. 386
3. Эркин Аъзам. Шовқин. Роман, қисса, ҳикоялар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – Б. 26.
4. Shukurova V. Hikoyada kontrast usulining poetik- funksional o'rni Xorazm Ma'mun akademiasida axborotnomasi: 2023 йил 12/4. 138-140-bet
5. <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/erkin-azam/erkin-azam-aralashqorgon-hikoya>.